Περίληψη

Στο επίκεντρο της Έκθεσης του ΙΝΕ ΓΣΕΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του 2016 βρίσκεται η αξιολόγηση της πορείας προσαρμογής της οικονομίας και του κοινωνικού κόστους που προκαλεί η συνέχιση της πολιτικής της λιτότητας. Επιπλέον, η εξέταση διαρθρωτικών χαρακτηριστικών του συστήματος παραγωγής και η δυνατότητα αναδόμησης του μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης στην περίοδο της κρίσης. Σκοπός της Έκθεσης είναι να αναδείξει τη σημασία άσκησης οικονομικής πολιτικής η οποία θα χαρακτηρίζεται από αναπτυξιακό πραγματισμό. Επίσης, να καταθέσει στον δημόσιο διάλογο ιδέες και προτάσεις για την παραγωγική αναδόμηση της οικονομίας και τη δημιουργία ενός βιώσιμου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο θα στηρίζει τη δημοσιονομική, τη μακροοικονομική και τη χρηματοπιστωτική συνοχή της οικονομίας και το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων και γενικότερα της ελληνικής κοινωνίας. Τα βασικά συμπεράσματα της Έκθεσης είναι τα εξής:

Η πορεία δημοσιονομικής προσαρμογής της χώρας το 2015 ανακόπηκε ως αποτέλεσμα της διάχυτης αστάθειας και αβεβαιότητας που επικράτησε στην οικονομία το α΄ εξάμηνο του έτους. Η επιδείνωση της δημοσιονομικής κατάστασης ενέτεινε τους περιορισμούς ρευστότητας του δημόσιου τομέα και αποσταθεροποίησε το μακροοικονομικό και το χρηματοπιστωτικό σύστημα της χώρας. Η υπογραφή και η εφαρμογή του τρίτου Μνημονίου συνεπάγεται τη συνέχιση της πολιτικής της δημοσιονομικής λιτότητας, συνεπώς η προοπτική δημιουργίας βιώσιμων πρωτογενών πλεονασμάτων και εξόδου από την κρίση είναι αρνητική. Η πιθανότητα νέας μείωσης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) το 2016 θα στερήσει από τον δημόσιο τομέα ενδογενείς ροές ρευστότητας, συντηρώντας το πρόβλημα φερεγγυότητας και το υψηλό πιστωτικό ρίσκο της οικονομίας.

Η εμπειρική μας ανάλυση επιβεβαιώνει την άποψη αυτή, δείχνοντας την υψηλή επίδραση των μεταβολών του ΑΕΠ και της ανεργίας στην εξέλιξη των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης την περίοδο 2010-2015. Επίσης, παρουσιάζουμε ευρήματα που πιστοποιούν ότι η ραγδαία υποχώρηση των ονομαστικών μισθών την τελευταία εξαετία περιόρισε δραματικά τη φοροδοτική ικανότητα των νοικοκυριών και επιδείνωσε το πρόβλημα βιωσιμότητας του ασφαλιστικού συστήματος. Επιπλέον, η εισοδηματική λιτότητα και η συνακόλουθη μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης την περίοδο της κρίσης απέτρεψαν την ενίσχυση των εσόδων από έμμεσους φόρους, παρά τη λήψη εκτεταμένων φορολογικών μέτρων. Σημαντική πίεση στα δημόσια οικονομικά προκάλεσε και η επιδείνωση του επιχειρηματικού κλίματος εξαιτίας των χαμηλών επιπέδων ζήτησης. Τα παραπάνω ευρήματα υπογραμμίζουν την αδυναμία διατηρήσιμης δημοσιονομικής προσαρμογής μέσω της λιτότητας, και κατά συνέπεια την αναγκαιότητα αλλαγής του υφιστάμενου υποδείγματος πολιτικής.

Βασική πρότασή μας είναι ότι η υπέρβαση της κρίσης φερεγγυότητας της χώρας προϋποθέτει την άμεση εφαρμογή ενός αναπτυξιακού πακέτου μέτρων στήριξης της απασχόλησης που θα εγγυηθεί την επίτευξη ενός βιώσιμου δημοσιονομικού πλεονάσματος. Στην παρούσα Έκθεση επικαιροποιούμε τη συγκεκριμένη πρόταση διερευνώντας ποσοτικά την αναπτυξιακή συμβολή εναλλακτικών σεναρίων υλοποίησης Προγραμμάτων Εγγυημένης Απασχόλησης (ΠΕΑ) και/ή επενδύσεων στην επίτευξη βιώσιμων πρωτογενών πλεονασμάτων. Το μέγεθος και το κόστος των παρεμβάσεων θα εξαρτηθούν από την έκταση μιας πιθανής αναδιάρθρωσης των χρηματοοικονομικών υποχρεώσεων της χώρας, που, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας, θα πρέπει να αφορά την περίοδο από το 2018 και μετά.

Σημαντικά συμπεράσματα προκύπτουν από την ανάλυση βασικών μακροοικονομικών μεγεθών και την εξέλιξη των διατομεακών σχέσεων της οικονομίας. Το α΄ εξάμηνο του 2015 το ΑΕΠ σε σταθερές τιμές αυξήθηκε κατά 0,6%, με την τάση να αναστρέφεται το γ΄ τρίμηνο (μείωση κατά 1,1%) κυρίως λόγω της αβεβαιότητας την οποία τροφοδότησαν οι πολιτικές εξελίξεις. Παράλληλα, οι καθαρές εξαγωγές αυξήθηκαν οριακά το 2015 λόγω της πτώσης των εισαγωγών, η οποία αποδίδεται κυρίως στη συνεχιζόμενη μείωση του πραγματικού μισθού, αλλά και στην εφαρμογή των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων. Το πρόβλημα της αποεπένδυσης συνεχίζει και υφίσταται πάρα την ισχνή, πρόσκαιρη ανάκαμψη που παρατηρήθηκε στις αρχές του 2015, ενώ η βελτίωση στο εμπορικό ισοζύγιο δεν αποτελεί ικανή συνθήκη για την αντιστάθμιση των αρνητικών επιπτώσεων της λιτότητας στην εγχώρια οικονομική δραστηριότητα. Η μακροχρόνια αποεπένδυση έχει επηρεάσει το δυνητικό ΑΕΠ της οικονομίας, γεγονός που δημιουργεί μακροοικονομικούς κινδύνους και περιορισμούς όταν η χώρα επιστρέψει σε θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης.

Εξετάζοντας τον διατομεακό μετασχηματισμό της οικονομίας τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια της κρίσης παρατηρούμε ότι η χρηματοδότηση του επιχειρηματικού τομέα και του ελλείμματος στο εξωτερικό ισοζύγιο γινόταν από το δημοσιονομικό έλλειμμα αλλά και από το έλλειμμα στο ισοζύγιο των νοικοκυριών. Από το 2013 η κατανάλωση των νοικοκυριών υπερβαίνει το διαθέσιμο εισόδημά τους, γεγονός το οποίο επισημαίνει τη ρευστοποίηση περιουσιακών τους στοιχείων στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Ωστόσο, η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών λόγω λιτότητας και η μείωση των περιουσιακών στοιχείων τους αυξάνουν το πιστωτικό τους ρίσκο και την αδυναμία εξυπηρέτησης του χρέους τους.

Αναφορικά με τις επιχειρήσεις, παρατηρούμε ότι ήδη από το 2009, και κυρίως το 2013, τα αδιανέμητα κέρδη κυμαίνονται σε επίπεδο υψηλότερο αυτού των επενδύσεων. Με άλλα λόγια, οι επιχειρηματίες έχουν σταματήσει να επανεπενδύουν τα κέρδη τους στην πραγματική οικονομία, ενώ η ροή εκτεταμένων δανείων από τον τραπεζικό τομέα, σε βαθμό πολύ μεγαλύτερο της χρηματοδότησης των επενδύσεών τους, κατέρρευσε το 2011, με τις επιχειρήσεις να εισέρχονται, όπως και τα νοικοκυριά, σε ένα στάδιο απομόχλευσης. Η πολιτική της λιτότητας ενεργο-

ποιεί συνεπώς διαδικασίες προσαρμογής σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Ο μακροοικονομικός μετασχηματισμός που παρατηρείται δεν είναι βιώσιμος, γιατί δεν στηρίζεται στον παραγωγικό μετασχηματισμό της οικονομίας μέσω της αύξησης των επενδύσεων, αλλά στην προσαρμογή της σε χαμηλότερο επίπεδο εισοδήματος και βιοτικού επιπέδου. Συνεπώς, η ασκούμενη οικονομική πολιτική δεν συμβάλλει στη μετάβαση της οικονομίας σε ένα βιώσιμο και διατηρήσιμο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης.

Στην αγορά εργασίας παρατηρούμε ότι η αποκλιμάκωση του ποσοστού ανεργίας συνεχίζεται με ιδιαίτερα αργό ρυθμό, με αποτέλεσμα η ανεργία να παραμένει σε υψηλότατα επίπεδα και συγκεκριμένα στο 24%. Η ενίσχυση της αβεβαιότητας, καθώς και οι συνεχείς απαιτήσεις των δανειστών για επιπλέον μέτρα υλοποίησης της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης αποτελούν τους κύριους παράγοντες που βραχυπρόθεσμα απειλούν να ανατρέψουν την τάση αποκλιμάκωσης της ανεργίας. Παρατηρούμε επίσης ότι η μακροχρόνια ανεργία, διαχρονικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας, έχει εκτιναχθεί στο 73,7% των ανέργων.

Μελετώντας τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της ανεργίας, παρατηρούμε ότι το ποσοστό των ανέργων κλιμακώνεται όσο μικραίνουν οι ηλικιακές κατηγορίες, με το υψηλότερο ποσοστό (58,1%) να εμφανίζεται στις ηλικίες 15 έως 19 και το δεύτερο υψηλότερο (47,7%) στις ηλικίες 20 έως 24. Εξετάζοντας την κλαδική διάσταση της ανεργίας διαπιστώνουμε ότι έχουν πληγεί με ιδιαίτερη σφοδρότητα οι παραδοσιακοί κλάδοι της ένδυσης-υπόδησης, της οικοδομής και της ναυπηγοεπισκευής, με αποτέλεσμα να αποδομούνται οι βασικοί πυλώνες της παραγωγικής βάσης του μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης που κατέρρευσε κατά τη διάρκεια της κρίσης. Σημαντική είναι επίσης και η γεωγραφική διάσταση του φαινομένου της ανεργίας. Ιδιαίτερη οξύτητα του προβλήματος της ανεργίας παρατηρούμε στις περιφέρειες Δυτικής Μακεδονίας και Δυτικής Ελλάδας, περιοχές με σημαντική συμμετοχή παραδοσιακών κλάδων, ενώ αντίθετα στο νότιο Αιγαίο και στα Ιόνια Νησιά, περιοχές με ιδιαίτερη έμφαση στην τουριστική βιομηχανία, παρατηρούμε σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας από τον μέσο όρο. Αξιόλογο εύρημα είναι επίσης η επιδείνωση της χρήσης εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού στη διάρκεια της κρίσης, γεγονός που δείχνει την υποβάθμιση του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η Ελλάδα διακρίνεται επιπλέον από υψηλό κίνδυνο ανεργίας, χαμηλό ποσοστό εξασφάλισης από την ανεργία και πολύ μεγάλη εργασιακή ένταση, ευρήματα που αποκαλύπτουν τη δραματική κατάσταση της αγοράς εργασίας.

Το σύνολο των αλλαγών αυτών στην αγορά εργασίας έχει άμεση και αρνητική επίδραση στα μεγέθη της φτώχειας, της υλικής αποστέρησης και της κοινωνικής ανισότητας. Παρατηρούμε ότι σε σχέση με το 2010 ο δείκτης της απόλυτης φτώχειας έχει αυξηθεί κατά 30 ποσοστιαίες μονάδες, υποδηλώνοντας έτσι υπερδιπλασιασμό του ποσοστού του πληθυσμού και κατά προσέγγιση των νοικοκυριών που διαβιούν κάτω από το όριο της φτώχειας του 2008. Επίσης, το 20,9% αδυνατεί να

καλύψει βασικές ανάγκες, ποσοστό που αυξάνεται στο 43,4% για τους ανέργους. Έχει σημασία δε να τονίσουμε ότι, παρά τη σημαντική χειροτέρευση του φαινόμενου της φτώχειας, οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας μειώνονται ποσοστιαία περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη χώρα-μέλος της ΕΕ-15. Αύξηση παρατηρείται και στο δείκτη οικονομικής ανισότητας, καθώς το 2014 ο δείκτης *Gini* διαμορφώθηκε στο 34,5, εμφανίζοντας αύξηση της τάξης των 1,4 μονάδων σε σχέση με το 2009.

Η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων αποτελεί βασικό πυλώνα των προγραμμάτων λιτότητας, καθώς λειτουργεί ως θεσμικό εργαλείο υλοποίησης της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης. Το εύρος και η ένταση των αλλαγών που έχουν γίνει στις εργασιακές σχέσεις αναλύθηκαν εκτενώς στις Ετήσιες Εκθέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ των τελευταίων ετών. Από την ανάλυση των τελευταίων στοιχείων προκύπτει ότι το 2015 οι επιχειρησιακές Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (ΣΣΕ) επικρατούν σχεδόν καθολικά, αντιπροσωπεύοντας το 94% του συνόλου των συλλογικών συμβάσεων. Σε σύνολο 282 ΣΣΕ, οι 263 είναι επιχειρησιακές, μόνο οι 12 είναι εθνικές, κλαδικές ή ομοιοεπαγγελματικές, ενώ 7 είναι τοπικές ομοιοεπαγγελματικές. Παρατηρούμε επίσης ότι ο αριθμός των προσλήψεων μερικής απασχόλησης και εκ περιτροπής εργασίας, δηλαδή οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης, αυξάνεται διαχρονικά με αντίστοιχη υποχώρηση των προσλήψεων πλήρους απασχόλησης. Η ποσοστιαία τους αναλογία στο σύνολο των προσλήψεων μεταξύ 2009 και 2015 υπερδιπλασιάζεται. Το 2009, οι προσλήψεις με ευέλικτες μορφές εργασίας αντιστοιχούσαν στο 21% του συνόλου των προσλήψεων, ενώ το 2015 αντιστοιχούν στο 55%. Την περίοδο 2014-2015 οι νέες προσλήψεις με μερική απασχόληση είναι αυξημένες κατά 19,6% και με εκ περιτροπής εργασία κατά 45,6%. Τα ευρήματα αυτά μας οδηγούν στην εκτίμηση ότι οι ευέλικτες μορφές εργασίας είναι πλέον κύριο χαρακτηριστικό της ελληνικής αγοράς εργασίας. Η ευελιξία της αγοράς εργασίας ενισχύεται και επιταχύνεται και από τη μετατροπή των ατομικών συμβάσεων εργασίας από συμβάσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης σε συμβάσεις μερικής απασχόλησης και εκ περιτροπής εργασίας.

Σημαντικά είναι επίσης τα εμπειρικά ευρήματα που δείχνουν ότι υπάρχει αρνητική συσχέτιση μεταξύ του ρυθμού μεταβολής της παραγωγικότητας και των ευέλικτων μορφών απασχόλησης. Η αρνητική αυτή συσχέτιση φαίνεται να συνδέεται πολύ λιγότερο με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των απασχολουμένων σε αυτές και πολύ περισσότερο με τις συνθήκες τις οποίες οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης διαμορφώνουν αναφορικά με τις επενδύσεις, την τεχνολογική εξειδίκευση, τις οργανωτικές αναδιαρθρώσεις της παραγωγής και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού. Κατά συνέπεια, η αύξηση της παραγωγικότητας στους κλάδους και στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας δεν μπορεί να είναι αποτέλεσμα της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας και της επέκτασης των ευέλικτων μορφών απασχόλησης. Η επέκταση της ευελιξίας και η μείωση του κόστους εργασίας φαίνεται να λειτουργεί ως παγίδα που εγκλωβίζει πολλούς κλάδους της

ελληνικής οικονομίας σε έναν φαύλο κύκλο χαμηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης, χαμηλής έντασης δεξιοτήτων και χαμηλής παραγωγικότητας, με αποτέλεσμα την αδυναμία τους να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα και τη θέση τους στο εγχώριο και στο διεθνές παραγωγικό σύστημα. Σε αντίθεση λοιπόν με τη λογική των προγραμμάτων προσαρμογής, η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας δεν αυξάνει την ανταγωνιστικότητα, παρά μόνο το αναπτυξιακό έλλειμμα της ελληνικής οικονομίας και τη φτωχοποίηση των εργαζομένων.

Από την επεξεργασία των στοιχείων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού σχετικά με το ύψος των μηνιαίων αμοιβών που απολαμβάνουν οι μισθωτοί του ιδιωτικού τομέα προκύπτει η εξής κατανομή στις καθαρές μηνιαίες αποδοχές, η οποία αποτυπώνει τη συμπίεση των μισθών και του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων στη διάρκεια της κρίσης: κάτω των 800 ευρώ σε ποσοστό 50% (14,5% μέχρι 499 ευρώ, 22% μεταξύ 500-699 ευρώ και 13,5% μεταξύ 700-800 ευρώ), μεταξύ 800-1.000 ευρώ σε ποσοστό 18,6% και άνω των 1.000 ευρώ σε ποσοστό 15,7% (9,8% μεταξύ 1.000-1.299 ευρώ και 5,9% άνω των 1.300 ευρώ). Αξιοσημείωτη είναι και η πτώση της αγοραστικής δύναμης του πραγματικού κατώτατου μισθού στην Ελλάδα, καθώς την περίοδο 2010-2015 σημειώθηκε μείωση κατά 24,7% και κατά 34,3% για τους νέους κάτω των 25 ετών.

Η γνώση των διαρθρωτικών χαρακτηριστικών του παραγωγικού συστήματος αποτελεί τη βάση του αναπτυξιακού πραγματισμού ο οποίος πρέπει να προσδιορίζει την άσκηση οικονομικής πολιτικής προκειμένου να απεγκλωβιστεί η οικονομία από την κρίση και να σχεδιαστούν οι βασικοί πυλώνες της παραγωγικής αναδόμησης της οικονομίας. Εξετάσαμε τις μεταβολές που επέφεραν οι πολιτικές λιτότητας στην παραγωγική διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας. Ξεκινώντας από την παραγωγικότητα του ιδιωτικού τομέα, συμπεραίνουμε πως κατά την περίοδο της κρίσης (2010-2014) η μέση παραγωγικότητα των κλάδων κινείται σε χαμηλότερα επίπεδα από εκείνα της προ κρίσης περιόδου (2005-2009). Ως βασική αιτία της δυσμενούς αυτής εξέλιξης εντοπίζεται η σταθερή αποεπένδυση κατά την περίοδο της κρίσης, που συνέβαλε στη συρρίκνωση των παραγωγικών δυνατοτήτων της ελληνικής οικονομίας προκαλώντας ένα ντόμινο πενιχρών μακροοικονομικών επιδόσεων. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, ο τομέας της μεταποίησης εμφανίζει οριακή μείωση του μεριδίου του στην προστιθέμενη αξία της συνολικής οικονομίας και αύξηση του μεριδίου των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Αν και το εύρημα αυτό υποδεικνύει έναν εξορθολογισμό στην κατανομή των επενδύσεων της χώρας, δεν δημιουργεί θετικές προσδοκίες, καθώς οι επενδύσεις αυτές κατευθύνονται κυρίως σε κλάδους χαμηλής τεχνολογίας, ενώ το μερίδιο των κλάδων υψηλής τεχνολογίας εμφανίζει αισθητή πτώση. Εάν η εξέλιξη αυτή συνδυαστεί και με την περαιτέρω μείωση του αντίστοιχου μεριδίου της προστιθέμενης αξίας των κλάδων υψηλής τεχνολογίας, τότε επιβεβαιώνεται η τάση υποβάθμισης της θέσης της Ελλάδας στον διεθνή καταμερισμό εργασίας.

Πραγματοποιώντας στη συνέχεια μια συνολική αποτίμηση των διαρθρωτικών

μεταβολών στη δομή της ελληνικής οικονομίας, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι κατά την περίοδο της κρίσης οι δυναμικοί κλάδοι τείνουν να είναι ταυτόχρονα και χαμηλότερης παραγωγικότητας σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Η αρνητική αυτή τάση επισείει τον κίνδυνο διεύρυνσης της απόκλισης με τις υπόλοιπες οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και της Ευρωζώνης ειδικότερα.

Από τις εμπειρικές μας εκτιμήσεις επιβεβαιώνεται κατ' αρχήν η αρνητική σχέση μεταξύ μοναδιαίου κόστους εργασίας και περιθωρίου κέρδους. Ωστόσο, κατά την περίοδο της κρίσης η σχέση αυτή γίνεται πιο έντονη, γεγονός που δείχνει πως ένα μέρος της πτώσης του κόστους εργασίας τελικά μετατράπηκε σε κέρδος αντί να μειώσει τις τιμές. Ακόμα χειρότερο είναι το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις προτιμούν να διακρατούν τα κέρδη τους από το να τα διαθέτουν σε νέες επενδύσεις, οι οποίες με τη σειρά τους θα προωθούσαν την απασχόληση και την οικονομική μεγέθυνση. Έτσι, η αποεπένδυση είχε ως αποτέλεσμα τη ραγδαία αύξηση της ανεργίας, με το μεγαλύτερο ποσοστό να παρατηρείται στον δευτερογενή τομέα (κυρίως λόγω των κατασκευών), ενώ ακολουθούν ο τριτογενής και ο πρωτογενής.

Η αύξηση των εξαγωγών δεν αποδίδεται στη μείωση του κόστους εργασίας, όπως υποστηρίζουν τα προγράμματα λιτότητας, καθώς από τις εμπειρικές μας εκτιμήσεις φαίνεται πως το επίπεδο του κόστους εργασίας κατά την κρίση σχετίζεται λιγότερο με τις εξαγωγικές επιδόσεις σε σχέση με την προ κρίσης περίοδο. Ταυτόχρονα, προκύπτουν και ορισμένες ποιοτικές μεταβολές στη διάρθρωση των εξαγωγών, καθώς περιορίζεται η συμβολή του τριτογενούς τομέα, ενώ αναβαθμίζεται ο δευτερογενής και λιγότερο ο πρωτογενής. Ωστόσο, πρέπει να επισημάνουμε πως η αύξηση των εξαγόμενων αγαθών εκκινεί από δραστηριότητες χαμηλής τεχνολογίας, γεγονός που επιβεβαιώνει και στην περίπτωση των εξαγωγών την υποβάθμιση της ελληνικής οικονομίας στον διεθνή καταμερισμό εργασίας.

Τα διαρθρωτικά ευρήματα της ανάλυσής μας αναδεικνύουν ποιοτικά δεδομένα για μια σειρά κλάδους οι οποίοι με τον κατάλληλο αναπτυξιακό σχεδιασμό θα μπορούσαν να συμβάλουν στην παραγωγική αναδόμηση και στη δημιουργία ενός βιώσιμου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης. Ειδικότερα, αναδεικνύονται ορισμένοι νέοι δυναμικοί κλάδοι με ισχυρές εξαγωγικές επιδόσεις, προηγμένη τεχνολογία, εξειδίκευση ανθρώπινου κεφαλαίου και υψηλή ζήτηση στη διεθνή αγορά, όπως της παραγωγής ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων, καθώς και της έρευνας και ανάπτυξης. Επιπλέον, παραδοσιακοί κλάδοι που διατηρούν υψηλές εξαγωγικές επιδόσεις και ταυτόχρονα δυναμική εξαγωγική προοπτική, όπως ο κλάδος των ορυχείων-λατομείων. Από τον τομέα της μεταποίησης ξεχωρίζουν οι κλάδοι της παραγωγής οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, της παραγωγής επίπλων, της παραγωγής άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων και της παραγωγής ηλεκτρολογικού εξοπλισμού. Επίσης αξιοσημείωτες εξαγωγικές προοπτικές και επιδόσεις εμφανίζουν οι κλάδοι της παραγωγής βασικών μετάλλων, της παραγωγής χημικών ουσιών και προϊόντων και της παραγωγής μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού π.δ.κ.α.

Από τον τομέα των υπηρεσιών διακρίνονται κυρίως οι κλάδοι των αεροπορικών μεταφορών και των τηλεπικοινωνιών. Ασφαλώς, ειδικό βάρος στην αναπτυξιακή προοπτική της χώρας εξακολουθεί να έχει ο κλάδος των καταλυμάτων και δραστηριοτήτων υπηρεσιών εστίασης λόγω της ισχυρής δυναμικότητας, της μακροχρόνιας παράδοσης και της υψηλής παραγόμενης προστιθέμενης αξίας. Ιδιαίτερη αναπτυξιακή προσοχή χρειάζονται ο αγροτικός κλάδος, καθώς και οι κλάδοι της παραγωγής φαρμάκων, των πλωτών μεταφορών και της παραγωγής τροφίμων, ποτών και καπνού.

Τέλος, στο Παράρτημα της Έκθεσης παρουσιάζουμε ένα πλαίσιο αρχιτεκτονικής για τη μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος που θα μπορούσε να ενισχύσει τη βιωσιμότητά του, ενισχύοντας παράλληλα τη δημοσιονομική σταθερότητα και την αναπτυξιακή δυναμική της οικονομίας.